

תוצרת פולניה סיפורה של משפחה

זהו סיפורה של משפחה אחת, פולנית למהדרין, שהיתה מתכנסת סביב מטריארך אחת זערורית כפי שלא נתכנסו מעולם בעדה זו.

זהו סיפורה של משפחת לנדסברג, שמרביתה נספתה בשואה, אך נצר שחום ועיקש ממנה שרד ולבלב והקים לו משפחה פה, בישראל.

זהו סיפורה של משפחת לייכטמן, שעץ האגס לוחש עד היום למי שיודע להקשיב. זהו סיפורה של סבתא נושה שלנו, אשה קטנה ואמיצה, לידי פולניה אמיתית בכל רמ"ח אבריה, שידעה קושי וסבל אך גם אהבה גדולה, וחילקה את האהבה הזו בנדיבות לכל מי שהכירה, מתובלת מנה גדושה של נימוסים פולניים ובת צחוק שובבה.

זהו סיפורם של דני ודורוטה, שהתאהבו אהבה אסורה בעבי היער וברחו יחד. זהו סיפורם של רות, זאב, יעל וגירי, שגדלו בתוך כל הפוך האוהב והפולני הזה ותמיד רצו לשמוע.

סיפור הרפתקאות אמיתי, עם אקשן ופיצוצים ורומנטיקה וצחוק.

ספר זה – סיפור משפחתנו – נאסף באיחור. רצינו, התכוונו, איכשהו לא יצא לנו לכתוב את הדברים מפיה של סבתא. תודות לרעיון הנפלא של יעל, לכתוב את הספר הזה, עוד הספקנו לשמוע סיפורים מפי דודה אלזה. הסיפורים נאספו מכל המשפחה, כולל הדודים מתל אביב, וביחד נרקמו לכדי תמונה המתארת את סיפור משפחתנו במאה האחרונה.

הערה חשובה לגבי שמות משפחה: יש בלאגן גדול בשמות המשפחה של יהודים בגליציה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. פתאום הייתה דרישה שנשואין ברבנות יעברו אישור נוסף – ומי שלא עשה זה, ילדיו נחשבו מחוץ לנשואין וקיבלו את שם המשפחה של האם. אבא של נושה סידר הכל לשתי בנותיו הגדולות ולא סידר לשתי הצעירות. ברגע שנושה הייתה צריכה להגיש ניירות לבחינות בגרות, הסתבר ששמה לא לייכטמן אלא טמאן. דבר דומה קרה לעוד מחברותיה. סיפור דומה היה כנראה במשפחה של ולדק – אחיו (אבא של קלאודיה) נקרא מיהלרד, שמו של ולדק היה לפי הניירת קורנבאום, וכולם ידעו ששם משפחתנו כהן.

משפחתה של נושה לבית לייכטמן (או טמאן...)

בתחילת המאה העשרים חי לו זוג צעיר בשם משה (מוריץ) וצילה (לבית טאמן) לייכטמן. משה לא היה בעל אמצעים מלידה - שתי בנותיהם הגדולות, טניה ומרישה, נולדו בדירה ישנה ודולפת, אשר מתחת לגגה הניחו צלחות עמוקות כדי להכיל את המים שטיפטפו מהתקרה. צילה רבת התושיה הצליחה לגייס סכום כסף שחסכה ומסרה אותו לבעלה, כדי לאפשר רכישת בית גדול, מהודר וחדש בו נולדו שתי הבנות הקטנות של המשפחה. סה"כ נולדו לזוג חמש בנות, הראשונה נפטרה כתינוקת, ושמותיהן של ארבע הנותרות מהבכורה לצעירה: טניה (טינקה), מרישה (יטקה), נושה (גניה) ואלזה (אלז'ביטה - אלז'וניה).

המשפחה התגוררה בעיר דרוהוביץ' בגליציה שבמזרח פולין, אזור אשר לימים הפך להיות חלק מאוקראינה. אוכלוסיית העיר היתה מגוונת: שלישי היו יהודים, שלישי אוקראינים ושלישי פולנים. משפחת לייכטמן היתה משפחה אמידה ומבוססת אשר ביתה החדש השתרע על שני מבנים ברחוב ז'ונקייבה 4 ו-6. הבית היה מעוצב ומטופח מאד. צילה הקפידה על נקיון וסדר מופתי ומשה נהג להביא ממסעותיו העסקיים קישוטים ואביזרים יקרי ערך, נברשות קריסטל יפהפיות, שהוסיפו נופך מהודר ואלגנטי לבית, ובגדים מהודרים לאשתו ולבנותיו. הבית היה בית אמיד שבו ריהוט עץ כבד, נברשות קריסטל תלויות מן התקרה וכלי אוכל מהודרים על השולחנות. סביב הבית השתרעה גינה גדולה ויפהפיה בה צמחו פרחים צבעוניים ובוסתן עצי פרי שהצמיחו פירות עסיסיים - תפוחים, אגסים ושזיפים. הבנות טיפסו על העצים, קטפו את פירותיהם וזללו אותם בהנאה כאשר הבשילו. מרישה, שזללה שזיפים בכמויות גדולות כי לא יכלה להתאפק, סבלה לא אחת מכאבי בטן ושלשולים. במיוחד בלט במראהו עץ האגסים, בעל התפרחת בשלל גווני ורוד ולבן אשר כיסתה את השטח כמו מטריה ענקית והדורה. אנשים שחלפו בקרבת הבית נהגו להעצר ולהתבונן בפליאה והנאה בעץ המרשים. בכל עונת אביב מחדש פרחו עצי הפרי, הפיצו ריח נפלא באוויר, והיו חגיגה לעיניים. מתחת לעץ האגסים עמד ספסל מעוגל שהקיף את הגזע, ולידו שולחן קטן. הבנות נהגו לשבת ליד השולחן, לפטפט, לצחוק ולזלול ממטעמיה הערבים של צילה. כמעט תמיד ישב מישהו על הספסל - מבוגרים שנפשו מן העבודה, מכרים שהגיעו לביקור, או הבנות וחבריהן. אפילו ערוגות של תות שדה טופחו בגינה, ומשטחי דשא ירוקים עליהם נהגו הבנות להתפרקד בכל פעם שמזג האוויר איפשר זאת. משה וצילה היו זוג מרשים במיוחד. צילה בלטה ביופיה ומשה בלט בהופעתו הכללית המטופחת. הוא העריץ את אשתו ונראה כי מעולם לא התווכחו ביניהם. משה היה אדם שקט ונוח לבריות, סמכותי, ודאג היטב לפרנסת הבית בתושיה רבה. משה לא התערב בענייני הבית והותיר את אשתו לשלוט במערכת הביתית ביד רמה. צילה ניהלה את הבית וטיפחה את הגינה סביבו, והקפידה מאד בחינוך ארבע בנותיה היפות והמחוזרות. משה פינק אותן בשעות הפנאי שלו, בשבתות ובחגים. לעיתים נדירות

נשמע קולה של צילה מורם. נושה היתה תמיד מספרת כי אימה אמרה שקולה של אישה צריך להשמע כקולה של ציפור שרה, ושקולה של אימה היה נעים וערב לאוזן והיא שרה נהדר. צילה אמנם פיקחה על משק הבית והעסיקה עובדת קבועה, אך במקביל דאגה וטיפחה את עצמה. מדי יום, בשעה ארבע אחר הצהרים, נהגה להתלבש בקפידה, ולצאת לטיול כדי לראות ולהיראות. היא היתה בשלנית מעולה וגם בימי המחסור של המלחמה הצליחה להכין תבשילים טעימים מחומרי הגלם המעטים שהיו בידיה. כל שבוע היו כל עובדי הבית יוצאים ממנו עם מאפה ידיה של בעלת הבית כחלק מהכבוד בו נהגה במ.

בדרוהוביץ' התגוררה כל משפחתו של משה – שני אחים וארבע אחיות. משה ושני אחיו, מאיר ואברהם, ניהלו חנות גדולה של בדים שבה נמכרו גם כלי בית ואביזרים שונים. משה היה ידוע בכל האיזור כמומחה לבדים לבנים - כסיטונאי זו היתה התמחות חשובה ושמו בדרוהוביץ' יצא למרחוק ושנים אחרי כן עדיין זכרו אותו בשל ייחוד זה. לקוחות מכל האיזור היו באים אליו כדי לרכוש בדים מיוחדים אלו. הם נהגו לנסוע מעת לעת מחוץ לעיר כדי לרכוש סחורה. בשלב הראשון היתה החנות בלעדית ואף איפשרה הקמתן של חנויות דומות נוספות בעיר וסביבתה – "רשת".

מצב זה איפשר למשפחה להנות מחיי רווחה ומרמת חיים גבוהה יחסית. בנוסף לכך יכול היה משה לעזור באופן מעשי גם לאחיותיה של צילה – דייז'ה, סלה ורוזה, שהתגוררו בלבוב והגיעו מדי פעם לביקורים ארוכים. נוצרה מסורת שמשה מחתן את כל הבנות. אחיותיה הצעירות של צילה גרו עם המשפחה לפרקי זמן, במהלכם צילה ליוותה אותן למסיבות (בתקופה ההיא בנות לא יצאו לבד ללא ליווי), הלבישה אותן שמלות יפות ושלחה את בנותיה הקטנות לשמש להן "שפרו" – מלווה בפגישה עם בחורים צעירים. היתה תקופה בה צילה לוותה את טניה ואת דייז'ה יחד למסיבות, לבושות שמלות זהות, עד כדי כך היו קרובות בגילן. בנוסף לאחיות היה לצילה גם אח צעיר בשם מארק, שהיה צעיר ממנה בכמעט עשרים שנה(!).

במשך השנים קמו למשה מתחרים, שפתחו חנויות ברחובות הסמוכים והפרנסה הצטמצמה. בשלב מאוחר יותר נאלץ משה לסגור את החנות ופתח בעיר ברסלב הסמוכה "קופל'נה" – באר נפט קטנה שממנה סיפק נפט לצרכנים. העיר ברסלב היתה ידועה בכמויות הנפט שבאדמתה ועשרות מתקני קידוח בלטו בשטח והפיקו את הנוזל השחור היקר.

ארבע הילדות נולדו בבית. צילה ילדה בעזרתה של מייילדת מקומית. כאשר נולדה אלזה הקטנה, דודה דייז'ה נאלצה למשוך את נושה בשערותיה החוצה, כדי שלא תהיה נוכחת בעת הלידה. עם לידתו של תינוק חדש היה נהוג להכניס לעריסתו סוכריות ודברי מתיקה כסימן לחיים טובים ומתוקים. הילדים במשפחה נהגו לאסוף את הממתקים ולזלול אותם. נושה היתה אז בת שלוש וחצי, ולא הצליחה להגיע לעריסה ולא השיגה את הממתקים. היא החלה לבכות ולעזרתה נחלצה

דודה סלה, אחת מאחיותיה של צילה, שהגיעה בעודה מנסה להסתרק. ביד אחת אחזה בשערה, וביד השנייה מילאה כמות גדולה של סוכריות כדי לתת לנושה הקטנה. זו, כמובן, היתה סיבה לשתי הבנות הגדולות לפרוץ בבכי. הן הבחינו בעוול גדול: ידה של הדודה גדולה יותר משלהן ומכילה כמות גדולה יותר של סוכריות, בהן זכתה נושה. לא שנראה להן לא הוגן קודם שלא לחלוק את הסוכריות עם מי שקטנה מלהגיע אליהן...

הסדר נשמר היטב בבית למרות היותו מאוכלס בארבע ילדות קטנות: כל חפץ, בגד או נעל, הוחזרו למקומם מיד לאחר השימוש. בתוך הארונות הונחו הבגדים בצורה מסודרת. לבנות היה ארון משלהן ובו הונחו החפצים האישיים, שלא יתערבבו בחפצי המבוגרים.

ההורים הקפידו על מסורת ומנהגים הקשורים במורשת היהודית. הם שוחחו ביניהם ביידיש והבנות שוחחו הן בשפה זו והן בפולנית. בכל ליל שבת התקיימה בבית סעודה חגיגית. על השולחן נפרשה מפה לבנה שעליה הניחו פמוטי כסף. צילה הדליקה נרות ובכך סימלה את המעבר מחול אל קודש. כל המשפחה ישבה סביב השולחן. משה ערך קידוש, נתן לבנות לטעום מכוסית היין, ברך את ברכת המזון ונשא תפילות לכבוד שבת. לאחר מכן אכלו ארוחה חגיגית ומסורתית. צילה בישלה באופן יוצא מן הכלל. מטעמי המטבח, טעמם וניחוחם היו זכורים לכל הבנות וכלם דיברו על המטעמים. צילה במו ידה אפתה לחמניות לכבוד שבת, וריחן מילא את כל הבית בריח משכר.

צילה מעולם לא איפשרה לבנות לעזור לה במטבח. זו היתה ה"ממלכה" שלה, לכל דבר. היא בישלה עופות, צ'ליצ'ינה – בשר עגל, אווזים, תפוחי אדמה נהדרים, ואפתה מיני עוגות בתנור הביתי.

בחגים החשובים – חגי תשרי ופסח, הקפידו ההורים על המנהגים האופייניים ועל המזון המיוחד בכל חג. משה נהג להתפלל בבית הכנסת בראש השנה וביום כיפור. גם צילה הצטרפה אליו בימים קדושים אלה. ב"ליל הסדר" ישבו כולם סביב השולחן. משה ניהל את הסדר, וכשטניה ומרישה בגרו, הן הצטרפו אליו בקריאת ה"הגדה". אלזה, בת הזקונים, שאלה את הקושיות.

מדי פעם ביקרה בבית דודתה דייז'ה, אחותה הצעירה של צילה, שהיתה יפהפיה בעלת עיניים שחורות, אף סולד ושיניים צחורות. הבנות אהבו את ביקוריה מאד. בכל פעם הביאה עמה ניחוחות מן העולם הגדול. היא נהגה להסתובב בין החדרים, להפגין את בגדיה, להציג הצגות ולהצחיק את הבנות עד דמעות. לפעמים סבתא נושה היתה מספרת על משהו מצחיק שדייז'ה עשתה ודמותה היתה מוחשית לשומעים כאילו היתה ממש כאן. מדי פעם הצטרפה דייז'ה לחופשה השנתית של המשפחה בעיירת הנופש, שם בילו את חודשי הקיץ. המשפחה שכרה בית קטן, ושם, בחיק הטבע, חשו הבנות תחושת חופש אמיתית. הן השתוללו, טיילו, קטפו פירות יער

שכמותם לא נראו בכל אירופה, שאבו מים מן הבאר שבחצר, ונהנו ממי שתיה צלולים וצוננים, היישר מן הטבע. ימים נהדרים, חסרי דאגה, ילדות נפלאה ורגועה.

כל העיירה הכירה את המשפחה, בעיקר בשל ארבע בנותיה היפות והמטופחות. טניה היתה יפהפיה, אהבה מאד להתלבש ולהתגנדר, והיתה בין המחזרות שבנערות דרוהוביץ'. משה נהג לקנות עבורה בגדים ושמלות נשף יקרות ערך, לא תמיד צנועות. נושה סיפרה כי בחתונתה של טניה, הופיעה טניה בשמלה חושפנית למדי, עד כי הרב טרח ושאל, ספק בהומור ספק ברצינות, האם הכלה שכחה להתלבש...

טניה לא אהבה במיוחד לעבוד וכמאמר הפתגם "חששה להכניס אצבע למים". למרות זאת היתה אהובה מאד ונחשבה ליפה בנערות דרוהוביץ'. מרישה היתה בעלת פנים חמודים במיוחד, מתוקה ומצחיקה. נושה תמיד אמרה שהיא היתה יפהפיה ועדינה. היא היתה טובת לב ומסבירת פנים, אהובה על חברים וחברות. תמיד הסתובבה בחברת בחורים ונהנתה מהצלחה בקרב בני המין השני.

המחזרים שפקדו את הבית, כל פעם בהגיעם אל אחת הבנות יצרו תמיד אווירה הומוריסטית. בכל פעם שהגיע מחזר, נהגו האחיות האחרות לחקותו בדיבור ובתנועות, לקול צחוקן של הבנות ולעיתים גם ההורים. גם לדודות היו מחזרים ונושה היתה מספרת על כך לא פעם – כיצד היה לדיז'ה מחזר עקשן שהיה יורד פעם אחר פעם על ברכיו להנאת כל הבנות המציצות מעבר לספה ואומר לה ברב רגש: דיז'ה, אני אוהב אותך! התינשאי לי? והבנות אחרי כן היו חוזרות על כל הסצינה בחוץ סביב עץ האגס לקול צחוקן, ודיז'ה שהיתה רואה את ההצגה מעבר לחלון היתה רצה אחריהן, מנסה לתפוס אותן ולהענישן על כך!

מבין אחיותיה, נושה היתה היא זו שתמיד עזרה בבית. היא היתה ילדה טובה, ממושמעת, וסייעה בכל עבודות הבית ובהכנות לקראת החגים. למרות גילה הצעיר הצליחה לבצע עבודות מסובכות כולל חבטות חזקות בשטיח גדול להוצאת האבק. נושה היתה בתו האהובה של אבא. הוא ראה בה את הילדה החכמה ביותר מבין ארבע בנותיו, אהב לשוחח עמה, לשתף אותה בהרפתקאותיו, ולא אחת התייעץ בה בעניינים שונים. כשבגרה שימשה כמעט כמזכירתו הצמודה. היא כתבה עבורו, יעצה לו וטיפלה בכל הניירת והמסמכים.

בית הספר הראשון בו למדה נושה היה בית ספר יהודי שהיה בנוי בסגנון "בית קטן בערבה". במבנה היו שני חדרים. ארבע או חמש קבוצות גיל התקבצו בחדר אחד, ובחדר השני התגוררה המורה. כשמישהו מהילדים התנהג לא כשורה, היא הענישה אותו ונעלה אותו בחדר השינה שלה. בין שני החדרים היתה דלת וחלון זכוכית אשר דרכו יכלה המורה להציץ פנימה ולעקוב אחר התנהגותו של התלמיד השובב. החלון הזה היה כמובן דו-כיווני... תלמיד שובב אחד ניצל את העונש, ומדי פעם כשהמורה הסתובבה הרים גבוה חפצים אינטימיים אותם מצא בחדרה.

הוא הניף סיר לילה או פריט לבוש תחתון, נפנף בהם, וכל ילדי הכיתה פרצו בצחוק, למרבה כעסה של המורה. נושה למדה בבית ספר זה ארבע שנים.

לאחר מכן המשיכה נושה לגימנסיה יהודית פרטית בה למדו רק בנות. שפת הלימוד היתה פולנית ולא יידיש או עברית, והיא הגישה את הבנות לבחינות בגרות ממשלתיות. הדגש בגימנסיה הושם על מקצועות הומאניים שהתאימו לנושה מאד. נושה היתה מאד מוכשרת בקצרות והיתה מספרת בגוואה כי מחברותיה שימשו את כולם כולל את המורים כסיכום מתומצת של השיעור. למדו שם שפות, ספרות, היסטוריה ומעט מדעים. תחום זה היה פחות אהוב עליה ועל כן חיפשה לעצמה פתרונות יצירתיים. למשל בשיעור ביולוגיה, כשנתבקשה לתאר בעל חיים מסויים, היא תיארה אותו בצורה כללית המאפיינת בעלי חיים שונים. "לפרה יש ראש, ארבע רגליים וזנב... לסוס יש ראש, ארבע רגליים וזנב..." וכן הלאה. בכימיה למשל, היא לא הסתדרה לחלוטין כשנאלצה לבצע ניסויים בחומרים שונים. פעם כשהיה עליה לתאר ניסוי כימי בכיתתה, כתבה "המורה הגיע אל הכיתה. הוא הכניס חומר אדום לתוך חומר ירוק ואז הכל התפוצץ וחברתי נפלה מהכסא". מבחינתה זה היה תיאור מפורט של הניסוי.

השגיה בלימודים היו גבוהים וכישוריה האינטלקטואליים בלטו במיוחד. אמנם נושה היתה תלמידה טובה, אך בכל בוקר נערך קרב על ההשכמה לקראת בית הספר. היא אהבה לישון עד שעות מאוחרות, וגם אחר הצהרים נהגה לחטוף תנומה. במיוחד היו חביבים עליה ממתקים. לא אחת נעמדה על שולחן, הורידה קופסת סוכריות מן המדף ויכלה לחסל את כולן בלי בעיות. נושה נהגה לספר על הימים הקסומים הללו: העגלון שעבד אצל משה היה אחד מאוהביה הרבים. הוא נהג להרימה על כתפיו ולטייל אתה בצורה זו בחצר הבית. פעם ברח אחד הסוסים, וכשנתפס העגלון הצליף בו. נושה הקטנה נאחזה ברגלו ובכתה, וביקשה ממנו לרחם על הסוס, אך העגלון הסביר לה שאם לא יצליף בו – הסוס לא ילמד לקח.

נושה היתה מקובלת ואהובה מאד על חברותיה. הן נהגו להגיע תכופות לביתה ולשבת בחצר הבית בגינה המטופחת. בין חברותיה הטובות ביותר של נושה, היו מיטקה, זושה זָאָמָן ונונה ויילר. הבנות נהגו להיפגש לעיתים תכופות, לטייל בעיר בצוותא, או לשחק. בימי החורף הקפואים החליקו על המדרון הקפוא של הרחוב או על משטחי קרח. באותה תקופה לא היו צעצועים רבים בבית, כך שבדרך כלל העדיפו משחקי כדור, "קלאס", או משחקים חברתיים בחוץ. שתיים מחברותיה צעדו אתה לאורך כל חייה – נונה ומיטקה. הקשר ביניהן היה חזק מאד ונשאר עד יומן האחרון. נונה עלתה ארצה ומיטקה - שהיתה רופאת עיניים - חייתה בגרמניה. הן נהגו לנסוע זו אל זו לביקורים הדדיים וכמובן שהתכתבו או שוחחו בטלפון. כשדורוטה היתה אך ילדה ברוסיה, היתה לה בובת שפן גדולה מאד. דורוטה הלבשה אותה וטיפחה אותה מאד. כשדורוטה הייתה בת שמונה נולד למיטקה בן, והקשר ביניהן היה כה חזק עד כי דורוטה העניקה

את השפן שלה במתנה לבן החדש. לימים, לאחר שדורוטה כבר נישאה ונולדה לה ילדה ראשונה התייצבה "דודה" מיטקה לביקור כשבידיה שפן. אמנם לא היה זה השפן המקורי, שממנו בנה בן השש-עשרה לא רצה להיפרד, אבל "מסורת השפנים" נשארה בין החברות. נונה, שהיתה מוכשרת מאד בתחום המדעים, היתה כימאית ועבדה בכור הגרעיני בדימונה. לאורך השנים כל המשפחה היתה עימה בקשר הדוק, ובבית אחותה בחיפה התכוננה דורוטה לקראת חופתה. ממנו היא יצאה אל טקס הנישואין. עד היום משפחת לנדסברג נמצאת בקשר הדוק עם ילדיה, ובנה של נונה רומן, שהוא רופא ומנהל מחלקה בבית החולים הגריאטרי "פלימן", טיפל בנושה בתקופה האחרונה בחייה.

כבר מילדות נושה אהבה לטפל בילדים קטנים, במבוגרים ובבעלי חיים. בראש ובראשונה היא טיפלה באלזה התינוקת, וכן טיפלה גם בילדים אחרים. היא נהגה לאסוף מן הרחוב חתולים חולים ונטושים ולטפל בהם. היו שקראו לה קוצ'ה מאמה – אם החתולים. תמיד גם היה לה כלב, שישן על כורסא ליד מיטתה. את הכלב האחרון שלה הרגו הגרמנים. כשצילה חשה ברע, הזדרזה לטפל בה. כשגדלה רצתה ללמוד בבית ספר לאחיות, אך משה לא הסכים לכך. זה היה מקצוע לא מכובד ולא ראוי בעיניו. תמיד היתה אומרת שהיא החמיצה את הקריירה האמיתית שלה. בכל הזדמנות רצתה לטפל במי שהיה חולה. גם דורוטה אהבה להישאר חולה בבית בהשגחתה של נושה.

משה בערוב ימיו חלה במחלת פרקינסון ובמשך השנים מצבו הדרדר מאד, עד כי לא יכול היה לטפל בעצמו. הבנות יחד עם אמא עזרו לו כמעט בכל דבר – לאכול, להתלבש, ולהלך בין חדרי הבית או ביציאתו החוצה. נושה היתה מתארת לנו תמיד איך עשתה לו מסאז'ים ואיך לקחה אותו לטייל והיתה דואגת לו לתנועה.

כשגדלה נושה והגיעה לגיל שלוש-עשרה הצטרפה לתנועת נוער יהודית בשם "הנוער". כחניכה פעילה נהגה ללכת לפעולות בקן התנועה ולעיתים אף צירפה אליה את אלזה, אחותה הקטנה. בתנועה הכירה את ולדק המדריך, שהפך להיות חברה הצמוד ולימים לבעלה. נושה הכירה אותו בהיותה בערך בת ארבע-עשרה והיתה עמו כמעט לאורך כל החיים. ולדק היה מבוגר ממנה בערך בארבע שנים, אך הקשר התנועתי גישר על הפער. הוא נהג להגיע הביתה והתחבב על כל בני המשפחה בשל אופיו החם והטוב, חריצותו, תמיכתו ועזרתו הרבה לכל בני המשפחה ולכל מי שנזקק. נושה המשיכה בלימודיה בגימנסיה יהודית לבנות והתכוננה לבחינות הבגרות. ולדק היה תלמיד גימנסיה לבנים ולפרנסתו נתן שיעורים פרטיים. נושה התכוננה להמשיך בלימודים אקדמאיים והתכוננה, כרצון אביה, ללימודי משפטים – אלא שתוכניות לחוד ומציאות לחוד. היא למדה בלבוב שנה, אולם האנטישמיות גברה והיא חשה לא בנוח – תמיד ישבה בקצה הכיתה

וחששה להתבלט. לאחר שנרצח אחד הסטודנטים היהודיים בכיתתה היא החליטה לפרוש וחזרה לדרוהוביץ'.

טניה ומרישה, האחיות הבוגרות, נישאו. טניה נישאה ליאשו (Jasio) וילדה את מולי. מרישה נישאה לנולדק וילדה בן שנקרא מארק. בנה ניספה בשואה והיא התגרשה מבעלה ומאוחר יותר נישאה ללז'יק שמשפחתו ניספתה כולה בשואה, וילדה את רנטה. בשנת 1940 נישאו נושה וולדק בעירייה ואחר מכן הלכו לרב שיקדש אותם. נושה סיפרה בשעשוע על הרב הזקן שהשיא אותם, שהיה מבולבל ונחנק בין מילה למילה, ובכלל לא היה ברור אם הוא זוכר לשם מה הוא שם. מה שבטוח, הוא הצליח לקיים את הטקס והם נשאו גם כדת משה וישראל. מאז וכל ימי חייהם הם היו זוג נפלא וביניהם שרר יחסי כבוד והערכה הדדיים.

הימים היו ימים לא שקטים. רוחות מלחמה.

בשנת 1939 הגרמנים פלשו לאיזור ושהו בו כשבועיים. לאחר חתימת ההסכם בין בריה"מ לגרמניה על חלוקת פולין, גליציה סופחה לבריה"מ ונתרה בשליטה רוסית עד להפרת ההסכם ע"י הגרמנים ביולי 41. במהלך התקופה בה הרוסים שלטו באיזור, העסקים הפרטיים הולאמו והוחלפו בעסקים ממשלתיים או קולקטיביסטיים, והמקומיים קיבלו עבודה במפעלים ובמשרדים. כשהגרמנים תקפו, הרוסים החלו לפנות את השטח, כולל האזרחים, ומקומיים אשר עבדו אצלם – גם יהודים – יכלו להתפנות יחד איתם.

ולדק היה קומוניסט עוד לפני המלחמה. די מהר היה ברור לו, כי אסור לו להישאר בעיר עם כניסת הגרמנים. היחס ליהודים ולקומוניסטים היה זהה, ועל כן ידע שכניסתם של הגרמנים תהווה סכנה קיומית עבורו. בדיעבד התברר, כי כבר ביום השני לכניסת הגרמנים חיפשו אותו. כנראה מישהו הלשין עליו. נושה היתה אדם נבון ושקול וידעה לקבל החלטות, וכך עשתה גם במקרה הזה. היא הלכה להתייעץ עם אביה, עליו סמכה, אך הוא השיב לה כי במצב הזה היא חייבת להחליט לבד. איש לא יכול לצפות ולדעת כיצד יפול דבר.

נושה וולדק החליטו לעזוב בין הפליטים שעזבו את העיר, אשר מקומות העבודה שלהם נסגרו, והם קיוו להשאר ברוסיה עד יעבור זעם. הם לא העלו על דעתם כי ישארו שם מספר שנים. אפילו את אמו של וולדק החליטו לא לקחת עמם, משום שהניחו כמובן מאליו שלאנשים זקנים לא יאונה דבר. איש לא יעז לפגוע בהם. כשארזו מעט בגדים חמים שאלה אימו של וולדק בפליאה "מה, לא תחזרו עד החורף?" למשמע השאלה שנראתה הגיונית, הם הפסיקו לארוז ויצאו כשבידיהם ציוד דל ביותר.

משפחתו של ולדק

ולדק – וולף יצחק, ובשם חיבה – ווקו (Wewko) – הגיע ממשפחה חרדית בה היו כוהנים ורבנים. אביו של ולדק, משה קורנבאום, נפטר בזמן מלחמת העולם הראשונה, והותיר אחריו אשה, דבורה, וארבעה ילדים, שלושה בנים ובת שנפטרה בהיותה תינוקת. ולדק היה צעיר הבנים. משפחתו של האב הציעה לאלמנה הצעירה לקחת ממנה את הילדים ולטפל בהם ולמצוא עבורה חתן אחר עמו תקים עוד משפחה, אולם דבורה לא הסכימה ועל כן נידו אותה במשפחת בעלה. דבורה המשיכה לטפל בשלושת בניה ושלחה אותם ללמוד ב"חדר" ואחר כך לישיבה.

גם ולדק למד ב"חדר", אך בהיותו בערך בן אחת-עשרה או שתיים-עשרה, החל ללמוד בבית ספר חילוני. אחד מזכרונותיו הקשים היו מכות אותן קיבל מסבא שלו, אשר נהג להמתין לו בפניה, לאחר שחשש כי נכדו עומד לצאת לתרבות רעה.

כשאחיו הבכור בגר, הוא החל לעבוד ולהרוויח, ובכסף עזר למשפחה. כשהגיע לגיל גיוס, כנראה בגיל שמונה-עשרה, היה עליו להתגייס לצבא, אלא שהוא סירב לעשות זאת. הוא החליט לנקוט בצעד לא שיגרתי כדי להשתחרר. הוא נטל, כנראה, תרופה שהתגלתה כקטלנית וגרמה למותו. האם נשארה עם שני בנים. האח השני, קרול, החל אף הוא לעבוד ולעזור לאמו, אך משהגיע גם הוא קרוב לגיל הגיוס, חששה, כי גורלו יהיה כגורל אחיו, ועל כן בחרה האם לשלוח את בנה אל מעבר לים, לארגנטינה. קרול נשאר שם והקים שם את משפחתו – הוא התחתן עם יהודיה ממצא ספרדי, רוזיטה, ונולדה לו בת – קלאודיה, המתגוררת בניו-יורק.

דבורה נשארה עם ולדק בלבד. הנער המשיך את לימודיו בגימנסיה, הצליח מאד ואף נתן שיעורים פרטיים לילדים שהתקשו בלימודים. בעצם בכך קיים את מה שנותר מהמשפחה. במקביל התרחק מאורח החיים החרדי, גזז את פיאותיו, ובכך הרגיז מאד את סבו. במהלך הזמן נחשף בדרך כלשהי אל התנועה הציונית, שפעלה במקום. הוא החל להתעמק ברעיון הציוני, להשתתף באינטנסיביות בפעולות תנועת "הנוער" ומאוחר יותר הפך למדריך בתנועה. הוא יצא להכשרה עם קבוצת צעירים ותיכנן לעלות לארץ, ליישם את שלמד בהכשרה ולהקים קיבוץ. חלק מחבריו עשו זאת הלכה למעשה, עלו ארצה והקימו קיבוצים מבראשית או התיישבו בקיבוצים קיימים. במהלך פעילותו בתנועת הנוער הכיר ולדק את נושה, שהיתה חניכה צעירה יותר.

משום מה, הגיע ולדק למסקנה שהרעיון הציוני לא יפתור את בעית היהודים. לדעתו לא היה מקום לכל היהודים בארץ. הוא בחר לפנות לאידאולוגיה הדוגלת בשותפות ובשוויון ומוחקת הלאום. הרעיונות של שיוויון והאינטרנציונל הפועלי קסמו אז להרבה צעירים, וולדק הפך להיות קומוניסט שרוף. הוא השלים את לימודיו בגימנסיה בדרוהוביץ' ונחשב לסטודנט מבריק. בזמן לימודיו המורה לאומנות שלו היה ברונו שולץ, צייר ידוע שנספה בשואה.

ולדק בלט באישיותו הכריזמטית ותכונותיו המנהיגותיות. הוא היה אידאולוג וקנאי לדעותיו, ובכל מקום בו פעל, התבלט ופרץ קדימה. הקשר שלו עם נושה התהדק מאד. המצב הכלכלי הרעוע באותה תקופה של ימי המלחמה לא איפשר את המשך לימודיו. משה לייכטמן, אשר בעבר יכול היה לעמוד כלכלית בתשלום שכר הלימוד של שני חתניו, ישו ונולדק, בעליהן של טניה ומרישה, לא יכול היה לשלם עבור לימודיו של ולדק, ארוסה של בתו נושה. רק מספר שנים מאוחר יותר, לאחר השהות ברוסיה והשרות בצבא האדום וחזרה לפולין, החל בעצם ולדק למצות את הכישורים שלו. הוא אמנם עדיין לא למד אבל ניהל תשלוּבת פחם גדולה, ומאחר שהצליח מאד, מונה לניספח מסחרי של שגרירות פולין ברוסיה. את לימודיו הפורמליים השלים ולדק רק שנים לאחר מכן, בשנות השישים, כאשר סיים תואר שני במשפטים ותואר שני בכלכלה באוניברסיטת וורשה.